

КВІТИ ТЕРЕНУ

ІРИНА ЖАДАН

Annotation

Ця книга про любов. Про незбагненне буття, котре і наприкінці життєвого шляху залишається для людини таким же загадковим, як і на початку. Ніякі системи, постулати та принципи не допоможуть зрозуміти, навіщо оце все — біль, плач, втрати, посмішка крізь сльози та раптове недовге щастя. Ніяким розумним ідеям несила примирити людину з собою, з навколишнім світом, зі смертю. Це може тільки любов.

Герої оповідань збірки — серед яких є навіть міфічні істоти — живі, дещо наївні та беззахисні перед славнозвісним «здоровим глуздом». Автор дивиться на них очима, сповненими любові, яка є мовою серця. І саме вона спонукає автора писати.

-
- [Ірина Жадан](#)
    - [Вовче око](#)
    - [Квіти терену](#)
    - [Подруг](#)
    - [Світилка](#)
    - [Хрещена русалка\[1\]](#)
    - [Яблуневий цвіт](#)
  - [notes](#)
    - [1](#)
-

Ірина Жадан
Квіти терену

Вовче око

І що ти не кажи, а десь-таки сидить у хаті-мазанці ота стара, що пряде нитки нашої долі. Співає стиха вона собі під ніс; блимає каганець, а за вікнами віє-повіває хуртовина, вкриваючи вологою імлюю землю від краю до краю. І кому вже щось судилося, той долі своєї не промине.

Кажуть, була така лиха година, коли земля перестала родити і запанував великий голод. Люди вмирили, в'янули, наче трава. А живі мало чим відрізнялися від мертвих — хіба що відчуттям жаху та болю.

Разом із голодом до колись квітучих країв прийшла страшна хвороба. Цілі села приспала смерть. Невеличке село, в якому ще жевріло кволе життя, оточили жовніри, щоб ніхто не вийшов та не виніс на плечах ту ненажерливу хворобу, яка покосила б і сусідні села.

Край села жило молоде подружжя з малим дитям — хлопчиком, який тільки півроку, як народився. Обличчя в нього було біле, як молоко, чорні бровки — наче намальовані, очі — як тернинки, а уста — ніби польова квіточка. Годувала мати дитя, доки було, що самій їсти. Батько дитини, поки були сили, ходив по хатах, щось лагодив, десь допомагав, а десь і на кладовище споряджав, бо люди зовсім охляли, а жовніри до села не заходили. Доки чоловік приносив господині попоїсти, молоко в неї ще було, але настав час, коли сам господар не міг вже підвестися, лежав на лаві та плакав без сліз. Господиня, як весняний степ під суховієм, все марніла, заколисувала дитя, та не могла заколисати, бо малий кричав так, що краялося материне серце на шматочки. Несила було їй дивитися, як помирає дитя, вдосвіта росюю вмите, у череді скупане, піснями тихими, як серпанком, оповите.

Зима здавалася нескінченною. Снігові замети поховали усе навколо. Нікому було робити стежки від хати до хати, не бігли вранці сліди до порожнього хліву. Вночі вовки вільно ходили по селу, заглядали до вікон, спираючись дужими лапами на стіни, звідусіль вили на місяць, наче озивалися по всьому світі до свого одноокого ватажка на небі. Місяць у такі ночі хижо дивився на землю жовто-золотим вовчим оком, бо могутній Оріон зі своїм срібним мечем та

диким собакою надто поспішав кудись далеко та високо, надто далеко та надто високо, щоб допомогти тим, хто потерпав від вовчої навали на землі. Люди були приречені стати здобиччю незліченного племені вовків. Вовки не поспішали. Вони чекали, як вміє чекати смерть.

Поволі розтанув сніг, прийшла весна, але ні хвороба, ні голод не залишили село. Катерина зовсім схудла, зблідла. Усюди їй ввижалися вовки, які дивляться на неї та на її дитя. Чоловік, стиха ворущачи запеклими вустами, казав, щоб вона благала жовнірів випустити її з дитиною до сусіднього села, де жила її мати. Не хотіла йти, плакала, вмовляла, щоб встав, але він лише дивився сумними очима та дихав важко. Катерина, в якої голова вже паморочилась та в очах раз у раз ставало темно, поволі сповила дитя і, хитаючись, вийшла за поріг.

Стежка за село, здавалося, кружляла та вигиналася, наче чорна змія. Поволі вийшла Катря до занедбаного поля. Сіла на траву, глянула на дитя, що спало. Скрикнула, бо здалося їй, що малий не дихає. Та ні, закричав і він. На крик де й узявся жовнір, став голосно лаятись, примушував Катрю повернутись до мертвого села. Благала, кричала, вмовляла, та дарма. Притисла дитя до грудей і побігла, як могла, навпростець полем. Та швидко наздогнали її. Побачила сталевий блиск багнетів. Злякана, поточилася і, хитаючись, повернулася до перелазу. Дитя знов заплакало вголос. Над ним заридала і молода мати. Так, ридаючи, і пішла селом до лісу. Йшла крок за кроком, ніби хтось тягнув за руку.

Здавалося, що живих у селі не було. Але на плач дитини та лемент нещасної матері на поріг поволі вийшла стара сусідка — баба Марфа.

— А йди-но сюди, доню, — кволо погукала вона, тримаючись за стіну, щоб не впасти. — Куди це ти проти ночі, та ще з дитям?

— Ой, тітонько, піду віднесу його до лісу, хай вже вовки з'їдять, ніж отак мучитися — воно ж іще мале, не їсть, а в мене молока вже давно нема! Чоловік помирає, і мені жити недовго лишилось.

— Та що ти, доню, хай тебе Бог боронить! Ходи-но сюди, — і повернула до хати.

Катря поволі рушила за нею до темного отвору, бо самій лячно стало, що намірилася зробити. Ніби перестала чути когось страшного, який чекав на неї в лісі.

Виявилось, що є в селі ще живі люди, хоча і кволі. Знайшлися навіть декілька сполоханих курей, задерикуватий півень та худорлява

коза, лиха з голоду, але жива. З того часу якось усім стало відомо про Катрусиного хлопчика і відтоді на своєму порозі Катруся знаходила то крайчик хліба, то маленький глечик молока чи яечко.

Восени страшна хвороба відступила від села, жовніри пішли. Родичі з навколишніх сіл почали приходити та шукати своїх: деяких знаходили ще живих по хатах, а кого вже тільки на цвинтарі, під земляним горбочком. Чоловік Катрусин трохи оклигав, потихеньку встав, до господарства заходився. Отак і пережили лиху годину, дякувати Господу.

Хлопчик той став дорослим, поїхав до міста, вивчився, одружився. До села приїздив з молодою дружиною та маленькою донькою. Вовків коло села давно вже не бачили, а у місті — тим паче, бо там — «цивілізація»! Про голодні роки пам'ятали вже тільки старий дід-пасічник та його мати, яка прожила більше ста років і зовсім втратила зір. Але хлопчика того, що село врятувало від смерті, пам'ятала добре. А він не забував відвідувати її, коли приїздив до села.

Минали роки. Вмер пасічник, вмерла його мати. Померли батьки того хлопчика, який і сам вже став старим. Врешті і він помер у місті. Помер у біблійному віці, насичений життям, бо любив життя, їв його, дихав ним, хапав у жмені та в обійми, від повноти життя навіть боровся з ним, як патріарх колись боровся з янголом. Доросла дочка, хоч і сумувала за ним, та згадала стару історію про вовків. Бач, не з'їли його вовки — не судилося.

Життя спливало спокійно та повільно. Але щось знову сталося із зірковим механізмом, чи просто достигли отруйні плоди на ланах часу — знов настала лиха година на землі. Дочка, Олена, на той час вже залишилася зовсім сама, і закинула її доля до чужого села над річкою, де було затишно навіть у недобрі часи. Єдине лихо — люди покинули той край, хати стояли порожні та поволі руйнувалися. Жили там на горищах похмурі сичі, на подвір'ях скакали маленькі жабки, а подекуди і гадюки грілися на старих сходах, якими вже ніхто не ходив. Та що там! У лихі часи аби пережити, перебути, перетерпіти. Жила вона сама, виходила тільки зрідка — до магазину у сусідньому селі — за хлібом, та до станції — за новинами. Через кілька будинків від її хати жила бабуся. Все вона знала. Коли дощ піде, коли відлигу чекати. Казала, що собака її вночі порвав ланцюга та десь бігає по селу і не хоче повертатись. Ще казала, що дві собачі голови знайшли біля річки.

Одного разу Олена затрималася у сусідньому селі та повернулася, коли трохи смеркалося. Вже стала відмикати двері, як почула, що хтось ходить у садочку поруч із хвірткою. Чути, як куці тріщать. «Хто там? — погукала ніби голосно. — Ось я зараз людей покличу!» А сама ж знає, що до найближчого міста, де люди, півгодини машиною їхати. Ключ у замку за щось ніби зачепився, чи то руки тремтіли, може. А хтось усе наближається до хвіртки у штакетнику та мовчить, тільки ніби чи то дихає, чи то ніби гарчить стиха. Нарешті двері відчинилися, Олена вбігла додому. Електрики там давно вже не було. Запалила свічку. Трохи заспокоїлась. Зателефонувала знайомій, яка жила у місті. За розмовою і сміялася вже. Молока випила та вклалася спати.

Вранці вийшла на подвір'я. Сонечко світить, пташки співають, малина достигла. Пішла по малину. Зайшла до глухого кутка садочка, де травою все заросло. Раптом побачила велике лігво, ніби там довго хтось вовтузився, бо трава втоптана та аж суха. Це було якось жахливо. Здавалося, що хтось дивиться на неї з чагарника на межі. Швиденько повернулася додому. Треба було їхати до міста у справах, отже ніколи думати про страшне, примарне. Тут і дійсних жахів вистачає.

Олена поїхала до міста і, владнавши справи, зайшла до лікарні, бо кволе серце трохи боліло та завмирало. Після обстеження лікар залишив її на кілька днів на лікування. Маленька палата була порожня, бо і у місті людей було вже мало, більшість виїхали до інших країв. Крізь великі вікна без порт'єр до палати вільно заходило сонце. Олена лежала та гортала журнали, книжки, газети. У місцевій газеті вона прочитала, що до села, де вона мешкала, прийшли вовки. Бачили вже цілу зграю під мостом, у заростях понад річкою. Я не забобонна, казала вона собі, але здається мені, що вовки прийшли по своє, обіцяне: я ж бо тієї крові, що і батько.

Лікар дуже дивувався, що стан здоров'я Олени замість поліпшуватися — значно погіршився. Щось із нею коїлося дивне. Ніби десь далеко її думки; ніби з кимось потай розмовляє. До лікарні завітав панотець, щоб сповідати одного тяжко хворого. Лікар розповів отцю про дивну пацієнтку. Той став з нею розмовляти.

— Чи вірите Ви, що спасіння маєте вірою?

— Так, отче.

— Чи впевнені Ви, що душа Ваша відлетить на небо?

— Так, отче. Але як же душа моя промине ту зграю вовків?

— Яку зграю, дитя моє?

— Ви ж бачите, скільки їх на небі — тільки очі світяться вночі!

За день Олена мала повертатися додому. А вночі вона померла, зупинилося серце.

В білій палаті панувала мертва тиша. Тільки хижо дивися крізь велике вікно місяць жовто-золотим вовчим оком.

Квіти терену

Це було давно — коли сива давнина ще не була такою сивою. У родині сільського швеця народилася дівчинка Христинка. Була вона першою дитиною, тому молода мати так і упадала біля неї, виспівуючи, наче пташка навесні.

Маленькою Христина мала русяве, трохи навіть рудувате, волосся і великі карі очі, що захоплено розглядали квіти та метеликів у садочку, сонце та місяць, широкий шлях, що губився у полі, за обрієм, та великих біло-чорних птахів на довгих ногах, які поважно хитали червоними довгими дзьобами, пораючись коло великого гнізда.

Взимку віхола замела хату майже по саму стріху. Батько відкопував стежку до хліва, сніг під його ногами хрумкав і пищав на морозі. До хати батько приніс малу теличку, бо холод стояв страшений. Так і росла у хаті малеча: Христинка та руденька теличка з білою плямою на лобі.

Навесні теличка вже пішла на пасовисько. Вранці було чути, як пастух ляскав батогом, збираючи корівок з усього села.

Незабаром у родині знайшлася ще дитинка. Христинка тепер допомагала матері господарювати та доглядати братика.

Йшли роки. Христина була вже стрункою дівчиною, сором'язливою та тихою.

Влітку на селі з'явилися цигани. Табір стояв біля самого лісу; поруч у яру дзвеніла невеличка річечка. Дівки у селі верещали та пирскали сміхом, ховалися за хвіртки, позирали крізь темні шибки на сміливих чорнооких циганок та верескливу малечу.

Христина не боялася, але і не цікавилась метушливою, галасливою юрбою, що вирувала біля села і подекуди сягала його тихих вулиць. Ходила по воду, хитаючи цеберком, з якого холодна вода плескала на босі ноги.

За рогом їй зустрівся чорнявий хлопець, який щось виспівував та приказував, сміючись та ляскаючи батіжком по халявах нових чобіт. А як дівчина бігла стежкою, яку заступив хлопець, то вона підняла на нього очі та зупинилась, нетерпляче хитаючи долонею, щоб

пропустив. «Е ні, дівко, не пущу!» — вигукнув весело хлопець і лягнув батогом у повітрі.

Христина здивовано глянула на високого стрункого хлопця. Чорні очі — здається, самі зіниці — враз поглинули і Христину з її цеберком холодної води, і тиху зелену вулицю з білими хатами і солом'яними стріхами, і навіть м'яке вечірнє сонце з небесним блакитним серпанком. І запанувала навколо чорна ніч, яка, здавалося, вийшла з очей молодого цигана. І посеред цієї ночі поцілував Христину хлопець, пригорнувши до себе міцно, наче назавжди.

Отямившись, Христина побачила біля своїх ніг цеберко з водою, зелену траву і теплий пил під босими ногами, білі хати та солом'яні стріхи вулиці, почервоніле сонце над обрієм, яке повільно ховалося у синю хмаринку.

Відтоді часто зустрічала Христина того хлопця, співучого та вродливого, але не хотіла з ним і слова сказати. Бігла додому, поралася у хаті та надворі, доглядала малечу — Бог наділив її сестричками та братиками.

Мати казала Христині, що до батька навідався старий циган, але про що говорили вони у батьковій швацькій майстерні поруч із сараєм — вона не чула. Батько повернувся до хати похмурий та якийсь розгублений. Згодом мати таки вивідала, що той циган приходив наче свататись, та батько затявся — циганам своє дитя не віддам, і не приходьте.

Серпневі ночі ставали холодніші, вранці небо було свіже, а блідий місяць виглядав, наче сніговий ком.

Христина була сама у садочку. Коли десь узявся циганський молодик. Ніяковіючи та не наважуючись узяти Христину за руку, простягнув їй намисто з важких золотих дукачів. «Ти — моя наречена, іншої я не хочу», — сказав він, а темна ніч його гарячих очей вже готова була потопити увесь світ. «Зараз кажи: любиш мене?». Христина ледь ворухнула вустами. А молодик вже підхопив її на руки, побіг, полетів, ховаючи свій скарб від усього світу.

Бричкою поїхали десь далеко, зупинились у чужому селі. Семен десь ходив, з людьми балакав; Христя сиділа у чужій хаті. Семен купив їй теплу жакетку, чобітки та хустку. Потім приніс подушку та ковдру, глечик і полумисок — ось уже і своє хазяйство, хоча і не в своїй іще хаті.

Став Семен ковалем на селі — цигани ж до того ремесла спритні. Хату побудував сам, з лози та глини, дах солом'яний, підлога земляна, але — своя хата, своя — не чужий куток.

Христя зітхала, сумувала трохи за домівкою, але сліз лити було ніколи: почалися хатні справи, садочок, сяка-така городина, півник та курочки. А незабаром і перша дитинка знайшлася — хлопчик.

Просилася, щоб Семен якимось відвіз її до рідні у село — щоб простили доньку за втечу, поплакати з матінкою, втішити старого батька, розказати, що Семен її жаліє та голубить, у хаті затишно — дарма, що хата з очерету та глини; дитя вже ходити вчиться та вимовляє «тато» і «мама».

Але Бог послав і другу дитину, а там і третю, які вже тут їй подорожі. Через людей переказувала вітання батькам, просила завітати до них із Семеном.

Семен із стрункого та гнучкого юнака перетворився на кремезного чоловіка з дужими руками коваля. Від ковальської справи став аж чорним, тільки білки очей світилися і, як раніше, купальська ніч причаїлася у чорних, як великі зіниці, очах, ладна у будь-яку мить вийти та обійняти, поглинути увесь світ.

Коваль він був добрий, до його кузні йшли аж із далеких сіл. Незабаром придбав Семен коня — ото було йому щастя! Гроші дзвеніли на чорній долоні. Почав коли-не коли їздити до міста. Привозив Христі то намисто з коралів, то яскраву хустку. Не любила Христя отих його подорожей до кам'яних мурів, до дзвінкої під залізними підковами бруківки. Най би і подарунків не привозив, та не їздив би до того клятого міста, де солодким вином частують за твої гроші та розум відбирають.

У місті чутки ходили, що якимось тепер усе змінилося — царя, бач, не буде, а що буде — незрозуміло. Семен ходив похмурим, завертав до шинку, де селяни неквапом перекочували розмови, як порожні діжки по бруківці.

Христина стала якась сполохана; усе чекала на якусь невідому біду. Вночі, бува, підійде до вікна і дивиться у пільму, і прислухається, як шумлять тополі уздовж дороги. Одного разу з темряви під саму шибку рвонувся великий птах, що його, мабуть, сонного злякала свічка у руці Христини. Христина і собі скрикнула і поточилася на долівку. Заплакали сонні діти, grimнув Семен. А як Христина, здавалося, і не

дихала, то Семен хлюпнув не неї воду з кухля і злякано зашепотів: «Ти чого, Христю? Що це з тобою? Наснилося страшно? Не дивись, не дивись у вікно. Ось я тобі заспіваю!» — і почав щось примовляти, приспівувати — чи то пісню, чи то замовляння. Взяв її на руки, як дитину, і заколисав, а сам шепотів-гомонів, до когось проказував-благав, вмовляв, обіцяв та плакав. Голова Христі схилилася йому на груди. Сонну відніс її на ліжку, поклав — легеньку, як пір'їнку, поцілував тихенько та сидів поруч аж до світанку.

На ранок пішов до кузні, задумливий та мовчазний. День минув, як уві сні. Ввечері приніс Семен жінці хрестика, якого сам зробив, ще й прикрасив рисочками гарними. «Носи, — сказав, — на згадку про мене». «А ти ж куди?» — прикрила рукою вуста, щоб не скрикнути. «Та куди ж я від тебе подінуся?» — сміявся, а в самого наче сльози в очах бриніли. Тільки знов пригорнув її до себе і заспівав стиха.

Хто ж тебе кличе, легіню, хто тягне з тебе твою душу? Загадковий твій народ — чужинці у будь-якому краї. Кочове життя у тебе в крові. Духи усіх шляхів світу змовилися проти бідної Христі. Не хоче він і водночас бажає розгорнути крила, як той дужий птах, і летіти, летіти до самої смерті. Протистоїть Семен могутній стихії, та що людина — камінчик у водоспаді...

Потім прийшли на село якісь чужі люди, ходили по хатах, відбирали геть усе, казали, що так треба, читали білий папірець. Хто опирався, для тих знаходилися і стусани, і багнети, а когось вели за село під прицілом гвинтівки.

В Семена забрали його коня, похапали курей (ти ба, як буржуй живе!). Шукали зерно. Зерна того року було обмаль, на сівбу Семен заховав мішок у хаті, у земляній підлозі. Та де там, знайшли, викопали, а яму так і залишили, регочучи під ридання Христини та лемент малечі. Вже виходячи з понівеченої хати, опецькуватий їхній «начальник» придивився до Христини та зірвав з її шиї золоті дукачі — весільний подарунок Семена. Семен рвонувся роз'юшити пику поганцю, але у груди йому боляче вп'явся «маузер». Так би на очах жінки та дітей і застрелили Семена, але Христя впала Семену в ноги: «Пожалій мене, кричала, — хай ідуть з Богом, живи, чоловіче, світе мій!..»

Зареготав опецькуватий, хижо блиснувши золотим зубом. І пішов з хати наздоганяти своїх. Впав Семен і лежав на долівці, наче мертвий.

Христя вже приспала дітей, а він усе не ворухнувся; з розкритої ями у хату, наче з порожньої могили, тхнуло вологою землею та похороном. Тільки чути було, як тоскно скигнуть та рипить хвіртка надворі.

Відтоді Семен наче закам'янів. Усе мовчав та перед собою дивився. А темної купальської ночі вийшов Семен із теплої сонної хати, подивився угору, на високе небо у рясному ластовинні зірок, тихо прикрив за собою хвіртку і пішов все швидше та швидше, наче поплив за течією дороги — і забрав його шлях, бо із самого свого народження він був дитиною і власністю одвічного шляху. Лише на короткий час спробував він прожити на березі, але, як риба, що має повернутися до своєї ріки, щоб жити, так і Семен мав повернутися до свого мандрівного шляху.

А Христина, хоч і плакала, та сама собі казала, що так воно і повинно бути, бо він — циган, вона ж і спочатку знала, що великий шлях відпустив його тільки до строку, не назавжди.

Діти повиростали, хлопці оженилися. Дівчата повиходили заміж, народилися онуки. Христина придивлялася до нащадків Семена і раз у раз помічала, що і вони мають у крові щось бентежне та неспокійне, що відзивається на поклик вічного шляху. Це не робило їх щасливими — принаймні, у буденному житті. Адже Вічний Шлях з то явище небуденне, особливе, і щастя від його життя відчувають лише ті, хто, нехтуючи затишною буденністю, зрікся берега і вирушив у темну купальську ніч за одвічною зоряною росою.

Одного дощового, але світлого та теплового серпневого ранку Христина останній раз вийшла з хати до свого двору і майже одразу знепритомніла. Молодша невістка, яка на той час сама була у хаті з маленькою дочкою, все намагалася вкласти Христину на високе ліжко. Христина опиралася та шепотіла: «Долі, долі, дитино, вмирають на землі, залиш мене тут».

Протягом кількох днів Христина вмирала, не приходячи до тями. Сини, невістки та зять мовчки слухали, як вона наче з кимось розмовляє — то наче кличе когось, то плаче та благає, а то ніби і радіє, зустрічаючи.

Коли дух її відлетів до Бога, тіло обрядили, як вона заповіла, і труну понесли на сільське кладовище її дорослі сини та зять. Дуже побивався та плакав за нею її молодший син, викапаний Семен з виду, чорнявий та стрункий, тільки очі карі, як у Христини. А меншенькі

онуки, нарядні та гарненькі, бігли попереду, розкидали по дорозі квіти та сміялися, наче срібні дзвіночки дзеленчали. Сонце дивилося м'яко та лагідно. Труна, наче маленький човен, пливла тепер тим же шляхом, який забрав Семена. Шлях забрав їх обох.

Затишне сільське кладовище давно вже заросло колючим тереном, з якого подекуди утворилися зовсім непролазні хащі. Терен — символ страждання, болю, ран та крові. Але навесні шипи і гостре гілля вкриває легка піна із безлічі блідих невеликих квіточок.

Життя — то страждання та біль, рани від гострих шипів. Серед усіх квітів найбільше мене втішає квітка терену, бо і серед страждання у житті є любов і радість.

Подруг

Змалку я гостро відчувала красу слів, мови, але більше — на письмі, у книгах. Читати я навчилася у чотири роки. Моїми друзями були автори старих, часом забутих, книг. Самі книги видавалися мені старовинними рукописами. Та голоси письменників лунали для мене жваво і молодод, часом ясніше, ніж голоси моїх сучасників.

І ще — серед безлічі книг у бібліотеці мого батька були книги, написані якоюсь дивною мовою, що вабила мене своєю ніжністю, усміхненою мелодійністю та красою, навіть коли йшлося про сумні речі. Батько змалку вдома спілкувався зі мною своєю рідною мовою. Я вважала, що так розмовляють тільки у тому маленькому селі, де він народився, де тоді ще жили моя бабуся та інші родичі, зокрема мої двоюрідна сестра та братики. Звичайно, відомі мені були лише побутові фрази, тому мова таємничих книг здавалася мені знайомою тільки почасти. Але вона була мені рідною, це я відчувала.

Десь у шість років виявилось, що в мене можуть бути проблеми з зором. Батьки, тоді ще молоді та прогресивні на свій лад, замкнули бібліотеку та відібрали у мене всі книжки, що складали більшість моїх іграшок. Одну книжку мені вдалося таки сховати досить оригінальним чином: під іграшковою скатертиною. Це ніби був стіл для ляльки, яку я не дуже любила за її постійну бездоганну красу. У мене, наприклад, коли боліло горло, то очі були наче заплакані, ніс червонів та хлюпав; вона ж була завжди здорова та ідеальна. Тому я більше любила маленького зайця з покаліченою лапкою. Коли він хворів, я його розуміла, коли хворіла я — він жалів мене. Якось приїхав дідусь, зайця відремонтували, але наша дружба тривала ще довгі роки. Не знаю, де поділася ота ідеальна лялька. Мабуть, перетворилася на живу та виграла усі конкурси краси за кордоном.

Врятована похапцем книга виявилася «Звіробоем» Фенімора Купера у перекладі на українську. Докірливо зітхнула я у бік батьків: шрифт у книзі був «дорослий», тобто надто дрібний, а літери були надруковані надто блідими для короткозорої дитини. Але нічого: я

сама встановила собі, що читати треба помалу, щоб, по-перше, берегти зір, а, по-друге, щоб розтягнути єдину книгу надовго. Насправді я прочитала її швидко, але потім перечитувала кілька разів, тому майже всю вивчила напам'ять. Заходи батьків усе ж принесли добрі плоди. На щастя, переклад був дуже гарним. Довго мені здавалося, що це була природна мова оригіналу.

Згодом я пішла до школи. У школі вже вчилася й писати. До того тільки малювала гарненькі літери, немов ієрогліфи.

Школа, у якій я навчалась, була «із англійським нахилом», як тоді казали. Але вчительок української там було аж три. Усі тільки-но після випуску, діяльні та завзяті. Одна з них була нашою класною дамою. Тільки вони так товаришували і так часто замінювали одна одну, що тепер вже напевне не скажу — яка з них трьох. Всі вони любили нас, разом із нашими бійками, сльозами, синцями та лінощами. За віком вони ще не годилися нам, восьми- та дев'ятирічним, у матері, але залюбки поринали, разом з нами, у наше складне та часом незрозуміле нам самим шкільне життя і цілісінькими днями (бо працювала ще й «продльонка») були для нас справжніми шкільними матусями. Здається, у нас і мови не заходило про те, щоб когось звільнити від вивчення мови, як дозволялося і як подекуди було в інших школах. Йшли роки, наші «українки» дорослішали разом з нами. Рідні, рідні наші вчителі... Вони любили нас, навіть коли сердилися, і ми це відчували. Пам'ятаю їх з усмішками, жартами та піснями, бо голоси у них були чудові. Але саме з української мови я отримала свою першу і єдину «двійку». Тобто навіть не «двійку», а «одиницю»! Був диктант. Чи я так замріялась, чи хвилина така була. Та тільки у кінці речення, коли наша Лідія Михайлівна значущо проказала: «Крапка!», я й собі написала у зошиті: «крапка». Що вже тут скажеш! Цей щоденник з «одиницею» довго зберігався у моїй родині, аж до випускного десятого класу, до золотої медалі.

Потім був інститут. Багатотиражка «Інженерні кадри», перші публікації. Керувала редакцією Ірина — вона й познайомила мене зі справжнім літератором, поетом та письменником, який, на моє диво, просто жив у нашому-таки місті, як усі люди. Я тоді гадала, що поети живуть десь там, далеко, за обрієм, чи не на небесах.

Ірина попередила мене, що в нього хворе серце, нещодавно був навіть інфаркт. Тому я уявляла собі цього літератора, як доброго дідуся з білою бородою. Насправді він виявився гарним, хоча трохи ніби стомленим, дядечком. Але першим у моїй пам'яті так і зберігся образ із натяків Ірини.

Поет (він же і прозаїк) прочитав мої твори і запросив відвідувати літературне об'єднання, яким він керував. Порадившись зі своїми батьками, які поставилися до цього без ентузіазму, я погодилась.

Коли я стала відвідувати засідання літературного об'єднання, то переконалася, що поетів та письменників може бути багато, навіть забагато для такого невеличкого міста, як наше. На цьому літературному Олімпі було вже тісно, подекуди до штовханини; гомінко, велелюдно, як на ярмарку, куди я раз на рік потрапляла з батьками. Мені, одразу визначеній як «ні се, ні те», доручили вести протоколи засідань об'єднання. Тому спогади про літературне об'єднання асоціюються у мене зі словом «нісенітниця» (це я про себе, більше ні про що).

Засідання були бурхливі, до розкуйовджених локонів, до хрипких чи високих нот у голосі. Одного разу поважна пані з акуратними букольками читала свій вірш про німецького солдата, який палив на ганку і про щось одночасно думав. Мабуть, замишляв якийсь злочин. Був у вірші такий вираз: «Пригубил сигарету...». Ой, який здійнявся тут галас! Цитували словники, наводили рядки класиків. Казали, що сигарету пригубити не можна. Коли усі втомилися, серед цілковитої тиші авторка промимрила жалісно: «Ну, це ж німець...». «Точно, собаці — собача смерть», — тут же відгукнувся молодий гуморист. На цьому «пренія» і закрили.

Ні, насправді там було цікаво — хоч би вже тим, що такого не було ані вдома, ані в інституті. Були талановиті поети, яким усі стихійно аплодували. Були яскраві вірші, які я пам'ятаю дотепер. Піднесені дискусії про шлях літератури, після котрих довго ще не розходилися, гуляючи групами у центральному сквері. Пам'ятаю, коли я прочитала свій коротенький простий вірш про спокій на душі, один із присутніх тоді маститих поетів підхопився, рвучко підійшов до мене і шанобливо поцілував руку. Я досить-таки знітилась, бо не йняла віри, щоб цей тридцятирічний дядечко дійсно зрозумів мої тінейджерські думки. Бачачи це, він, як справжній джентльмен,

спробував пояснити, що він тільки-но розлучився зі своєю дружиною, а мій вірш якимсь чином показав йому, що не все втрачено... Звичайно ж, я думала про інше. Це було якось дивно. Лише згодом я зрозуміла одну річ: в тому і полягає дивна сила мистецтва, що кожен чує і бачить те, по що прийшов.

Як відповідальна за протоколи, я досить часто, найбільш — по телефону — спілкувалася із нашим керівником, назовемо його Аполлоном Петровичем. Відмінниця ще зі школи, я старанно сортувала нотатки, зшивала до купи аркуші з якимись текстами, складала протоколи засідань. Усе там видавалося мені якимсь казковим, несправжнім — і вірші про те, що трапилося «одного дня, трохи солом'яного...», заради яких кремезний коваль приїздив із сусіднього міста, і дорослі жінки, які вдавали з себе дівчаток із бантиками, і художник, схожий на кочівника, який протягом тижня у підвалі театру малював декорації, плакати та афіші, а щонеділі, пронизуючи нас блискучими очима, кидав у зал гарячі злі вірші, наче розтроснені на тверді рядки його гострими міцними зубами.

У будні мене це не обходило. Я жила звичайним життям вісімнадцятирічної дівчини-студентки, доньки своїх батьків. Але у ті недільні дні, коли збиралося літературне об'єднання, все було інакше. Іншою, не такою, як завжди, була і я. Я була майже доросла. Принаймні, у своїх власних очах.

Обов'язки мої, як секретаря, не були ані почесними, ані цікавими. Але часом я помічала із подивом, що деякі дорослі пані залюбки замінили б мене на цій примарній посаді. Я навіть кілька разів зверталася до нашого керівника, щоб мене переобрали. Але він чомусь не хотів мати секретарем дорослу пані і залишав опікуватися паперами мене, тихе, мрійливе та неуважне каченя.

З часом я звикла до того, що наш керівник дзвонив мені додому та перепитував деякі подробиці минулого засідання, занотовані у протоколі, чи звертався з проханням повідомити наших поетів та прозаїків про якусь важливу новину. Сам Аполлон Петрович, якому було тоді тридцять шість — тридцять сім років, був справжнім

письменником: він їздив на літературні конференції, був одним із «метрів» Спілки письменників; у видавництвах, навіть у столичному, виходили друком збірки його віршів та оповідань українською. Дещо з цього я читала. Але, каюсь, більше — для годиться, бо він коли-не коли та й питав, як мені сподобався той чи інший його твір. Я ж тоді таємно захоплювалась Гійомом Аполлінером і мені було не до сучасників.

Батьки мої усієї цієї літературної колотнечі не любили, вважаючи, що Аполлон Петрович та компанія забивають мені голову усякими дурницями, а я задарма гаю час, замість того, щоб готуватися до сесії чи до вчасного заміжжя. Тепер вже думаю, як так сталося, що заміжжя було та загуло, інститут з аспірантурою минулися, а літературні мої «дурнички» — це все, що в мене лишилося, що я маю десь у глибині душі, що в мене вже не відняти ні людям, ні часу.

Коли тобі вісімнадцять, весь світ, здається, обертається навколо тебе. Тепер я розумію, що тоді поруч було багато цікавого. Були яскраві особистості, доленосні події, вирувало пристрасне життя. Але все моє життя тоді було зосереджене на власних почуттях, що виникали при спілкуванні зі світом, ще новим та привабливим для мене. Тому я багато чого просто не бачила, багато на що не звертала уваги, багато чому не надавала значення.

Аполлон Петрович часом питав мене, як я живу, що роблю вдома, з ким товаришую, що мене бентежить. Я чесно розповідала, сидячи на стільці навпроти нього, наприклад, у великому холі міської бібліотеки. Якось я трошки закохалася у свого однолітка, і це не було для нього таємницею. Він щиро співчував мені, втішав розповідями про класичні історії любові, радив писати вірші та оповідання. Мені це чомусь видавалося природним, хоча тепер мені здається, що то була якась дивна дружба. Як мені стало відомо згодом, він не був дуже щасливим вдома. Я теж бачила вдома сумні обличчя. Може, тому, що ми обоє шукали радощів на теренах літератури, це нас робило майже рівними перед темними кольорами глибокого океану життя.

Були тоді вже в мене перші публікації, зустрічі з читачами. Це мені подобалось тим більше, чим більше «нормальне життя» входило у

якийсь невідворотний віраж. Але кожен має пройти усе, що йому судилося.

Ніхто, крім Аполлона Петровича, не дзвонив мені, щоб поцікавитися, як сталося, що, поїхавши трамваєм до іншої частини міста, я заблукала серед гарних двоповерхових будинків із теплими надвечір вікнами, шорхаючи підборами у повній золотавого листя річці, на яку перетворилася вуличка. Нікого не обходило, як я гуляла під блідим зимовим сонцем, лишаючи сліди на першому снігу, замріяно дихаючи трохи колючим спокійним повітрям серед повільних пір'їнок небесного снігу і відчуваючи сніжинки на похололих віях. Але Аполлону Петровичу, здається, не набридало ці казки слухати. Чи були у мене батьки? Так, були. Але їм це було нецікаво. Подружка моя тоді вже була практичною та дорослою. Їй би я й не насмілилась про таке казати.

Не скажу, щоб я була старанною у відвідуванні засідань літературного об'єднання. Згодом мене таки переобрали з секретарів. У студентські роки я, хоча й багато писала і віршів, і прози, та майже перестала брати участь у тих літературних заходах. Але спілкування з Аполлоном Петровичем не припинилося, тільки тепер воно було лише у вигляді листів. Так, ми спілкувалися листами, хоча мешкали в одному місті. Мене це задовольняло. Я відправляла йому «на рецензію» усі свої новини, не забуваючи при цьому його ж таки нагадування, що усіх можна слухати, а писати треба на свій розсуд. Листи Аполлон Петрович, сам полтавчанин, гарно писав вишуканою українською. Це було незвичайно, небуденно, красиво. Це літературно-куртуазне листування тривало протягом десь трьох-чотирьох років. Життя тим часом плинуло та вирувало. Образ Аполлона Петровича якось затуманився, узагальнився, розтанув у повітрі та позбувся будь-яких конкретних рис. Таке листування мені подобалось. Листи були завжди приязні, цнотливі, щирі; далекий автор уважно та серйозно ставився до моїх, може, і навіть напевне, наївних запитань, оповідей та міркувань. Читаючи кожен наступний лист, я посміхалася. Та коли навіть і сміялася над рядками, сповненими м'якого гумору та словесних витівок. Тим часом я закінчила інститут, поїхала на роботу до великого міста. Стала самостійною. Було мені тоді вже 23–24 роки.

У листах Аполлона Петровича, на мій подив, стали частіше з'являтися розповіді про його буденне життя. Це викликало в мене легку досаду, бо на той час я вже знов серйозно захопилася літературою (за порадою Аполлона Петровича), знов почалися публікації та зустрічі з читачами, тепер уже в іншому моєму місті. Далекого респондента я, молода егоїстка, сприймала майже як письменника минулого, який дивним чином має можливість листуватися зі мною крізь віки. Листування з ним жваво цікавило мене, найперше, тим, що від нього я могла отримати перший (і далеко не завжди — схвальний) відгук на свої твори. З тими відгуками я погоджувалася або не погоджувалася, раділа чи ображалася, та не хотіла від них відмовитися. Вони були мені потрібні. В реальному житті я не надбала такого «люстерка». Крім того, листування велося українською. Це була мова, якої я не чула у повсякденні. Ще й яка мова! Наче спеціально створена для шляхетних думок та вишуканого листування. Ніхто зі мною не спілкувався так, як Аполлон Петрович. Та й давнє знайомство давалося взнаки. Чимось добрим віяло від його листів, спогадами про юність та рідне місто.

Сам Аполлон Петрович часом жартував: от, я у тебе не подружка и не друг, тому я вигадав нове слово для мене у наших відносинах — «подруг». Я всміхнулася і забула.

Як тепер я розумію, мої листи були егоїстичними, часом навіть жорстокими, хоча і ненавмисно. Ніколи не питала я Аполлона Петровича про те, як він живе, як почувається. Похапцем, між своїми тирадами, лише кілька разів поцікавилася, що пише, над чим працює. Але ж я не вважала за потрібне ділитися міркуваннями про буденні справи чи звертатися за життєвими порадами. Натомість багато писала про свої думки, почуття, ефемерні та непомітно перетікаючі у поетичні фантазії. Не хочу картати себе за те невинне кокетування, але мені прикро його згадувати. Навіть те, що буденне моє життя тоді було таким прозаїчним та позбавленим будь-якої відради, не може мене виправдати.

Якось на закінчення листа я написала: «Ромашки на моєму столі передають Вам своє вітання». Насправді, складаючи цього листа, я сиділа за пошарпаним столом біля мутного скла віконця кімнати у гуртожитку, де я мешкала по прибутті на роботу. За тонкою стіною не вгавав п'яний галас; двері здригалися від «дискотеки» прямо у холі, а

до кімнати крізь численні шпари вповзав тяжкий тютюновий дим. Але ромашки на столі дійсно були... Я щойно купила їх для подруги, на вокзалі. Вона, подякувавши, обняла мене і сказала, що я можу залишити їх собі, на згадку. Подруга назавжди поїхала з того вертепу додому, а я залишилася. Мені було так прикро, так самотньо. І я взялася писати листа.

Мабуть, того разу лист у мене вийшов більш людський, чи що, бо у відповідь від Аполлона Петровича швидко прилетів лист вже не про літературу. Стримано-радісно він повідомляв мене про те, що у той день (я порахувала — чотири дні тому) відбулося його офіційне розлучення і тепер він вже може, нарешті, запропонувати мені руку та серце. Далі йшли такі ніжно-пестливі перспективи нашого подружнього життя, такі сонячно-веселкові та чудові вірші, що я мимоволі всміхнулася. Але щоки мої пашіли від стида. Я, саме я, ледащо, нікчема та вигадниця, довела цього поважного чоловіка до таких пустощів! Мені кортіло вигукнути: ні, не треба, нехай все буде, як завжди! Тоді ще не було мобільного зв'язку, але в мене була теоретична можливість піти до телеграфу, за жменю монет зателефонувати по міжміській лінії йому додому та сказати... Сказати що? Мені було відомо, що він одружений, у квартирі живе його сім'я. За чотири дні, мабуть, нічого не змінилося. Хто підійде до телефону? Що я скажу? Що «я Вам відмовляю»? Йому зараз погано, це вб'є його. Може, згодом... І я сховала цей неможливий, невимовний, непридатний лист якомога далі у свої папери. Хай мине час, його рана загоїться, і я тихо так, лагідно, пошепки (хай мої літературно-епістолярні таланти хоча б один раз принесуть користь) розвію його оману.

Я мовчала чотири місяці.

Я їздила до рідного міста, але намагалася не ходити тими вулицями, де могла б зустріти Аполлона Петровича. Взагалі, увесь цей час я жила і ходила якось «навшпиньки», чи то ховаючись, чи то намагаючись злетіти вище від землі.

Він, звісно, усе зрозумів. Листів більше не було. Коли я впевнилася, що минулося, я надіслала йому таку дипломатичну ноту, примирливу та тиху, що, здавалося, важко було б не пробачити мені

усе. Але він мовчав. Згодом це стало непокоїти мене. Я написала ще і знову не отримала відповіді. Я навіть розсердилася. Хіба не сам Аполлон Петрович розповідав мені про обручку царя Соломона, де було написано: «і це теж мине»? Стороною я впевнилася, що Аполлон Петрович, як і раніше, живе у місті. Жаліла я найбільш себе, а сердилася на нього: навіщо він поламав мою уявну повітряну башту!

Не можу не зізнатися, що часом я таки робила спроби уявити себе поруч із ним. Ні, все закінчувалося сльозами. По-перше, я його вже не пам'ятала. Останній раз ми бачилися досить давно, а у його книжках, що вийшли друком за цей час і продавалися у наших великих магазинах, усі фото автора були ще «молоді», часів моєї юності. По-друге, я сама багато у чому змінилася. У цьому віці зміни відбуваються швидко. Чи впізнав би він у мені, дорослій, ту поетичну дівчинку, ще й оповиту романтичним серпанком його уяви? Довелося б знайомитися спочатку. Це було б важко, і мені, і йому.

Іншим разом на думку мені спадала книга «Пташка співуча». Та, гадаю, не того він чекав від мене. Хоча я й знаходилася у стані, дуже схожому на стан тієї молодої вчительки у чужих краях, та я ще сподівалася, що сама зможу досягнути чогось у житті, не ховаючись передчасно у заміжжя.

Минули роки. Якось я приїхала до рідного міста, молода, щаслива та весела. В мене було кілька зовсім вільних днів. Я гуляла старими (як на мене) вуличками, дихала ароматами раннього літа, сиділа біля прохолодних дзвінких фонтанів, мріяла.

Якось, звернувши з широкої вулиці у тихий провулок, де прозора духмяна тінь від пахучих липових дерев трохи пом'якшувала спекотний вже полудень, я побачила бабусю, що продавала квіти, білі садові лілії. В неї залишився тільки один букет, гарний та урочистий. Треба сказати, що у той час мені страх як подобалися лілії за їх небуденність та якийсь гіпнотичний аромат.

Отже, настрої у мене був чудовий і букет скоро опинився у мене: так я і подорожувала далі вулицями міста. Люди всміхалися мені, може тому, що бачили моє щасливе обличчя, а, може, гадали, що в мене день народження, бо я була вдягнена у світлий костюм з легкого мережива,

легкі білі туфлі на тонких підборах, на руках мала білі гіпюрові рукавички та несла великий букет високих білих лілій.

І так мені було добре, що захотілося поділитися з кимось своїм щастям. Раптом я помітила, що йду по вулиці, де раніше жив Аполлон Петрович. Трохи провагавшись, бо адресу я точно не пам'ятала, пішла я шукати. Питаючи у людей, знайшла-таки і будинок, і під'їзд, і квартиру. Сусіди, які допомагали мені, теж мимохіть всміхалися, показуючи дорогу. Казали: так, живе Аполлон Петрович, бачили іще нещодавно. «А Ви, мабуть, із редакції. Поздоровити його приїхали? Чи, може, із самого Києва?». Я лише посміхалась: «То сюрприз».

Але на дзвінок дверей ніхто не відчинив. Здавалося, що у квартирі було зовсім тихо. Трохи почекавши, я вийшла на вулицю і постояла під вікнами. Сусідка виглянула з вікна на другому поверсі та лагідно зауважила: «У таку годину він часто ходить он до того скверу, за площею». Нічого було робити, треба було йти. Повернувшись до квартирної двері, я с'як-так припасувала великий букет до металевої ручки та пішла через площу та великий старий сквер до зупинки транспорту.

Біля каскаду з води та квітів, за темно-зеленими кіпарисами сидів літній напівсивий чоловік Щось у його поставі видалося мені знайомим. Та поки я переходила площу, чоловік вже пішов. Коли я минала алеї скверу, там уже нікого не було. Так я і поїхала додому.

Тепер я вже не часто згадую і рідне місто, і наше літературне об'єднання, і свого шляхетного подруга. Життя бере своє і навіть не своє, а все, що забуваєш. Минулі роки навчили мене не жалкувати за тим, що було, і за тим, чого не було, а просто радіти тому, що є. Не знаю, чи не зійшов уже Аполлон Петрович на свій захмарний Олімп, де, як я тоді вважала, він і повинен був жити. Сподіваюсь, він разом із тими білими квітами прийняв і моє вибачення. За що? Не знаю...

Світилка

— Привіт, братику мій! Дякую, що зателефонував. Як ти? Та що я?... Живу з Божої ласки. Приїхати? Дякую. Може, згодом, ближче до осені. І тобі янгола-охоронця, брате.

Дисплей блимає і згасає, а я всміхаюсь і заплющую очі. М'яке сонячне сяйво спливає на листя, яке теж починає світитися і випромінювати зелене світло. Сидячи на чудернацькій лаві-гойдалці у затишному парку (дарма, що у центрі великого міста), поринаю у спогади.

Тоді, у свої п'ять років, я була впевнена, що світ обмежувався містом, де я мешкала з батьками, та селом, куди ми їздили влітку. Ще я була впевнена, що у селі завжди літо, бо взимку я його ніколи не бачила. Щороку воно залишалося тим самим: та ж цегляна хата, побілена вапном, під важкою шапкою комишевого даху; трав'яне подвір'я, яким я мандрувала, як у країні з кордоном у вигляді перелазу; льох під земляним горбочком, порослим «собачим милом»; город, де росли квасоля, соняшники, цибуля, картопля; дикуватий сад, у якому вільно стояли яблуні, сливи та груші.

У дворі починався шлях, який цікавив мене дуже, але не тим, куди він веде, а сам собою, бо здавалося мені дивним, як стежечка у дворі вже за перелазом вливалася до вкритої пилом дороги; та дорога за селом перетворювалась на розбитий вантажівками земляний шлях, який наче сам собою плив край поля за обрїй.

Часом я просилася зі своїми двоюрідними братом чи сестрою, які були старші за мене, проїхати з ними на рамі велосипеду. І знов мені не хотілося нікуди приїздити; було цікаво саме їхати, в теплих обіймах сестри чи брата, наче летіти над битим шляхом, дихаючи теплим запашним повітрям із пахощами квітів, поля під сонцем та легкого пилу, який здіймався понад дорогою у повітря від найменшого вітерця. Я була ще надто малою, щоб самій далеко пішки ходити шляхом; брати і сестри погоджувалися покатати мене тільки недалеко, коли їхали кудись у своїх справах. Та скоро я збагнула, що цей шлях має таємницю: він був наче прямий, і їхали ми все прямо; лише далеко попереду було видно поворот. Я і просила довести мене тільки до

повороту. Але поворот той ніколи не стояв на місці і не давав себе впіймати: щоразу він тікав уперед, а я сміялася і казала — до повороту, ти ж обіцяла, сестро, до повороту, а він ще ген далеко, наздоганяй його!

Вже потім, коли приїхала до села школяркою, я відгадала цю загадку — шлях полого огинав поле; тому він сам був суцільним поворотом. Це мені відкрила наука геометрія, яка мені подобалась, бо в ній була якась поезія землі і простору. Але потай я всміхалась і не зрікалася дитячого дива.

Тебе, братику, ще не було на світі (де ти був?), а навколо стільки всього цікавого коїлося!

На земляній підлозі бабусиної хати бігали жовті пухнасті курчата. Перекидали (от дурні!) площку з водою, тріпотіли малими крильцями і пищали, і дивилися так впевнено-задирливо. І навіть могли боляче тюкнути дзьобиком, якщо не встигнеш відбігти.

На підвіконні у бабусиній хаті стояв цегляний горщик із якоюсь колючою рослиною, що нібито жила сто років. Мені було цікаво, чи вже виповнилося те сторіччя над сердитим карликом. Потай я іноді бажала йому сотого дня народження, бо він заважав дивитися у вікно на подвір'я, де клохкали кури і гордо крокував великий задерикуватий півень, якого, щоб не вкрали, відмітили зеленою фарбою.

Ще на підвіконні стояв годинник, якого мої батьки привезли з міста, бо старий, з гирьками на ланцюжках, що висів на стіні, вже не міг ходити від старості — йому, на мою думку, було набагато більше, ніж сто років. Може, так воно і було, нічого дивного у тому нема.

Новий же будильник, здавалося, заповнював собою всю хату. Клацання металевого механізму сягало усюди; воно чулося, наче біля самого вуха, і на лаві біля столу, і на земляній підлозі біля печі, і на великому ліжку серед пухких, наче сніг, подушок; і навіть на печі, під самою стелею, куди мене, малу, піднімав на руках батько. Здається мені, що бабуся дуже потерпала від того нахабного годинника і мирилася з ним тільки щоб не образити сина з невісткою, бо вдачу мала тиху та лагідну.

У серпні була така задуха, навіть уночі, що ми з мамою спали у садочку, куди тато поставив між яблуні ліжко із залізною сіткою та

купою ковдр і подушок. Часом серед ночі я прокидалася від гупання достиглих яблук, і дивилась крізь мереживо гілок і листя на синє небо, на мерехтіння різнокольорових зірок, на німі далекі блискавки серед кудлатих темних низьких хмар на обрії. Часом свіжий вітерець зітхав уві сні, шелеснувши травною і темно-зеленим листям. Тоді я знов ховалася у теплі обійми сонної мами, під ковдру, і непомітно засинала. Снилися мені зорі, які капали з неба; а це був уже ранок і накрапав теплий дощ: мама зі сміхом підхоплювала мене на руки, а батько вже згрібав подушки та ковдри і біг за нами до хати.

Бабуся тоді вже жила у хаті сама. Діда свого я не знаю, бо він помер ще до мого народження. Дорослі їхні діти (мій батько був наймолодшим) мали вже свої сім'ї та жили окремо.

Бабусин город вільно виходив на зелений луг коло ставочка, де паслися колгоспні гуси. Хоча за ними і наглядали, але часом галасливі птахи, штовхаючись та гелгочучи, набігали на край городу і їх доводилося виганяти, шмагаючи лозиною. Я при цьому тільки ховалася за бабусини спідниці, бо деякі гусаки були такі великі, що зверхньо дивилися на мене і мало не вважали за черв'яка.

Іноді ми з бабусею виходили садом та городом на край луку, де трава під босими ногами була соковита, волога, прохолодна, темно-зелена з білими цяточками квітів. Бабуся сідала у затінку на старе повалене дерево, я а бігала навколо неї, не забуваючи позирати на ставок у невеликій западині і на маневри білої армії гусей з безпечної відстані. У траві заплуталося пір'я, пір'я плавало у сонному повітрі. Я стрибала і собі здавалася пір'їнкою, що от-от злетить.

Відпочивши, бабуся заходилася вибирати з трави ніжне пір'ячко на подушечки малим онукам, я допомагала, але більше гралася і ганялася за метеликами, які не дуже мене і боялися. Довго потім у мене була темно-синя, з білими цяточками квітів, легенька, м'яка та тепленька подушечка від бабусі.

Іноді ми з батьками відвідували бабусю у селі ближче до осені. Тоді у хаті бували довгі вечори з темрявою по кутках, стававших загадковими, бо керосинка, яка стояла на столі, не розганяла морок, а лише ніби чемно просила його зачекати до ночі.

З керосинкою і вечеряли: хліб, бульба у гарячому казанку, запашна соняшникова олія та кришталіки солі у дерев'яній сільниці. Протягом життя доводилося мені куштувати немало делікатесів; але ніяка їжа не смакує мені так, як варена бульба з олією, хлібом та сіллю, та коли ще з цибулинкою!..

Після вечері мене відправляли високо на піч, і я ще деякий час дивилася, як по стінах повагом ходять статечні тіні; слухала, як тихо бринить спокійний бабусин голос чи як батько розповідає своїй нетутешній дружині щось майже страшне про осінні темні ночі і співчуває мандрівникам серед степу, які не встигли знайти собі дах до ночі. Від тієї пори у негоду я завжди молюся за тих, хто у дорозі. Але ж усі ми — мандрівники у степу життя, і часом трапляється негода, і дощова холодна ніч, і так іще далеко теплий Божий притулок для нужденних та змучених...

Керосинка блимала, сутінки сміливішали, виходили з кутків, оточували стіл. Часом на дворі сяяли блискавки, десь падали з воза порожні велетенські діжки, дощ плескався та шелестів, а у хаті було тепло і затишно, і я непомітно засинала. Досі люблю дощ, коли можна нікуди не йти і побути на самоті, у затишку.

Ти, братику, хоч і є наймолодшим з моїх кузенів, та, може, і пам'ятаєш весілля нашого старшого брата, красеня і справжнього легіня, як у тих книжках, що я тоді вже читала сама. Вранці, ще вдосвіта (що для села не дивина) почалася у хаті весела, хоча і урочиста, метушня. За всім тим жінки не забували виловлювати з вихору біганини нас, малюків, та годувати, хоч похапцем, але смачно і ситно. Ми ж устигали збігати до хати нареченої, обкрутитися на одній ніжці та повернутися до хати, де молодий наречений, незвично мовчазний наш брат, ніяковіючи, всміхався до нас, його сестричок та братиків, трохи розгублено і з якоюсь незвичною ласкою.

Жінки вирядили, нарешті, молодих, які ступили на поріг, застелений сірою кожушиною із хвилястим хутром, в якому молода ледве не загубила свій черевичок. Це примусило її міцніше стиснути лікоть нареченого, а той зняковів іще більше, від чого запалало його засмагле обличчя з майже зрослими чорними бровами. Зелені його очі сміялися до нас, малих, а ми вистрибували поруч і раділи, що молоді

пригортають нас до себе і не відпускають — мабуть, так вони трохи ховалися у дитячу юрбу від поглядів та слів дорослих.

Навздогін молодим ледве не забули виплеснути цеберко води; але встигли і знов усі засміялися — тепер із полегшенням, бо зробили все, як годиться.

Молоді сіли у бричку, прикрашену кольоровими стрічками та квітами. Тільки тут, на висоті і проти сонця, ми роздивилися, які ж вони обоє гарні: молода з високою зачіскою, з якої пишній білий серпанок фати спадав легкою хвилею; розпашіле обличчя наче намальоване, очі долу; вії так і не піднялися, доки вже не поїхали розписуватись. Молодий у чорному костюмі, біла квітка з довгими білими стрічками на лацкані; із сяючими очима, примруженими — чи то від сонця, чи то від втіхи.

Ми, малеча, побігли до зали, де вже стояли накриті столи для дорослих і, окремо — для дітей. Наші столики були найближчі до молодих. Не знаю, чи був то звичай; мені здається, що так зажадали наші молоді.

У залі стояла ялинка, хоча був, здається, травень. Я так дивувалася і раділа з цього, що була у захваті. Ялинку прикрашали теж кольорові стрічки, гарно зав'язані на зелені гілки.

Тут сталося щось дивне: сестру, старшу за мене на рік, та мене покликала до себе доросла гарна дівчина, яка поралася біля ялинки, і дала нам по свічці. Вигляд у дівчини при цьому був урочистий, тому і ми принишкли. «Ви, — казала дівчина, — будете світилками, це так треба за звичаєм. Тримайте обережно, будете зустрічати молодят». Це було цікаво! Тепер ми вже точно протягом усього весілля будемо поруч із нашим братиком та його красунею-нареченою. Так і сталося. Усе свято молоді вовтузилися з нами, зі сміхом годували найсмачнішими тістечками зі свого столу (хоча і наш столик був повен ласощів), танцювали з нами, а ми співали їм весільних пісень разом із тою гарною дівчиною, яка при цьому ставала урочистою та натхненною.

Надавали нам повні руки «шишок» — це такі весільні булочки, схожі на їжаків. Нагналися, набігалися і наспівалися ми досхочу, і не помітили, коли наші молоді зникли.

Пам'ятаю, що вже сонна, лежачи на батьковому плечі, мурмотіла собі під ніс слова весільної пісні та, намагаючись опиратися сонній млявості, питала, де наш братик і наша нова сестричка.

Їх ми побачили на другий день. Брат уже відкрито обіймав дружину, а вона ще ніяково ховала обличчя у нього на грудях. Ми не надокучали їм, а бігали, стрибали та ласували смачностями досхочу.

Одного тихого сонячного дня раптом десь узялися гомінкі люди — молодики і молодиці, статечні дядьки та моторні жіночки. Звичайно ж, прибігли і босі дітлахи, які зняли такий галас та вереск, що нічого не було чути, доки дід Коляда не гримнув на них: «А ну, цитьте, малі!»

І почало щось таке діятись, чому назви в мене в мої п'ять років не було. Молодиці та дівчата бігали туди-сюди, носили цеберками воду з колодязя. Чоловіки щось робили на широкому (як на мене) колі на твердій землі недалеко від перелазу. Тут мене покликала моя молодша тіточка їсти разом із двоюрідними братиками та сестричками. Тому щось важливе я пропустила.

У дворі патрали курей та гусок, варили та смажили. Тому нам, малим, смачні серця та печінки перепали іще гарячими.

Коли ми знов вибігли на вулицю, там коїлося зовсім вже щось неймовірне. Позакочувавши до колін штани та підіткнувши спідниці, народ босими ногами тупцював у якійсь калюжі, повної червонуватого мулу зі стеблинами сіна. Голосно лунали сміх, жарти та смачне чвякання під босими ногами.

Старший за мене двоюрідний брат, пробігаючи повз, підхопив мене під пахви і поставив прямо у муляку, яка була прохолодна і лоскотала босі ноги волоконцями мокрого сіна.

Скрикнувши від несподіванки, я на мить залякла і напевне заридала б уголос, якби мій брат, а за ним — усі, хто тупцював у калюжі ближче, не звернулися до мене лагідно, зі сміхом та заохоченням піти з ними у танок. Це вирішило справу. Замість того, щоб плакати, я посміхнулась їм та спробувала і собі тупцювати. За хвилину я вже завзято товкла глевку глину з водою та сіном, до втоми. Плакала вже потім, коли, не втримавшись на слизьких п'ятах, впала, і прибігла мама, і забрала мене з братових рук відмиватись. Ось що воно таке — толока. Що саме сусіди тоді допомагали нам будувати — не знаю, бо, втомлена і відмита, міцно спала до самого ранку. А на ранок були вже зовсім інші справи.

Моя трохи старша двоюрідна сестра була завжди серйозна та діяльна. Молодшою за неї довго, до того, як ти, братику, народився (де ж ти був?), лишалася тільки я, тому саме я правила їй за команду, за військо, за клас або за народ.

Пам'ятаю, як ми робили бичків з великих, нагрітих сонцем, жовтяків — перестиглих огірків — та сірників, з яких робили жовто-зеленим бичкам ноги. Корида ці бички не витримали б, але для наших справ годилися. Збирали ми ще тоді польові квіти та плели віночки; ходили у них, запашних, ховаючи очі від сонця.

Хтось із дорослих братів навчив нас гукати до зірок у колодязь. Ставши навшпиньки, лягали на теплий широкий край колодязя у дворі і боязко зазирали до прохолодної глибини, у темні круглі стіни, які далеко внизу закінчувалися чи то дзеркальною підлогою, чи то перекинутим відображенням стелі, яка світилася блідим рухливим люстерком. «Бачиш, — казали ми одне одному, — там зірки, хоча і день зараз». Відлуння підхоплювало наші голоси і котилося вниз, до блідих денних зірок. Тоді я збагнула, що зірки вдень не заходять, як сонце ввечері чи місяць вранці, а завжди — завжди! — дивляться на нас. Це було велике відкриття. Зірки мені дуже подобались, і вдень я часто сумувала за ними, такими гарними та далекими. Тепер вони наче стали ближчі, бо я вже знала, де їх шукати і навіть як з ними можна поговорити. Це дуже мене втішило.

Дорослі, які побачили наші «розмови» з колодязем, заборонили нам і підходити до нього, не те щоб зазирати вглиб. Але до цього дня, коли трапляється мені побачити колодязь, я не можу втриматись, щоб не зазирнути у нього і не пересвідчитись, що зірки поруч, і це наша з ними таємниця, яка і досі мене втішає.

Потім ми вже тільки зрідка бували у селі, бо справ у місті побільшало, та й я вчилася.

Пам'ятаю, братику, бачила тебе трирічного — тепер вже ти правив моїй трохи старшій двоюрідній (а тобі — рідній) сестрі за народ і команду. Втрюх ми здіймали такий галас, що дорослі випроваджували нас із хати у двір, де ми вже бігали та верещали досхочу.

І ще пам'ятаю, як сиділа на бричці, яка котилася тим хитрим шляхом, що був суцільним поворотом; я самотньо сиділа обличчям до хати, з якої ми поїхали у місто; обличчям до стежини, яка, наче струмок, вливалася у ріку-дорогу; до ріденького перелазу, на якому сушилася строката ряднина. Потім шлях став повертати, повертати, мало не кружляти на місці, і я вже нічого не бачила, окрім стіни високих міцних соняшників у жовтогарячих коронах — з одного боку та поля зеленої озимини, над котрим висіло сонце і співало, як жайвір, — з другого. Коли хата і перелаз зовсім зникли, я так і сиділа, дивлячись, як лишаються серед сухого теплого пилу сліди від брички, які майже одразу розвіював вітерець; як пливе над шляхом легка курява, що її здійняли колеса та кінські копита.

Хоч було мені небагато років, та я відчувала тоді, що навколо відбувається щось велике і незбагненне; відчувала, що все — і широке вільне поле, і невидимий за сонцем жайвір, і старий шлях, і стрункі соняшники, які, здавалось, шикувалися уздовж нашої дороги, — шанують і славлять присутність Того, Хто дає життя — їм, і мені, і усьому світові. Я не знала тоді, що відчувала присутність Бога. Тільки душа моя завмирала чи то у невимовній печалі, чи то у невимовній радості.

...Ні, братику, любий, ніколи я вже не приїду до ваших країв. Бо в мене тільки і лишилося, що багатство спогадів. У тих спогадах — ціле життя, світле і радісне, яким воно буває тільки в очах щасливої дитини. У тих спогадах я — маленька світилка на цнотливому весіллі, біла пташина пір'їнка на зеленій травичці біля сонячного ставка, подружка хитрого шляху та співрозмовниця близьких лагідних зірок: вночі — крізь яблуневі віти, вдень — крізь темний отвір колодязя. Там, у тому краю спогадів, я жива. Приїхавши через стільки років, побачила би я усе іншим, а чогось і не побачила би зовсім, і від того тільки впав би холод у моє серце і вмерла би я раніше смерті. Бо хто знає, коли вмирає людина — коли її тіло перестає ворухитися чи коли у серці вмирає остання квітка щасливого спогаду?...

Хрещена русалка^[1]

Ця оповідь не може бути від першої особи: в мене ж і хвоста риб'ячого нема. І посмішка така лагідна, а русалка може й загризти. І що, Ви хочете сказати, ніби я виглядаю на усі триста років? Отож.

Було це давно. Жила собі у лісових нетрях, коло невеликої річки маленька русалочка. Уся рідня її була десь далеко — у морях чи океанах. Русалочка бавилася влітку блискучою теплою водою, плавала наввипередки зі срібними рибками. Взимку ховалася у дуплиці старої верби, спала та марила літом. Радо зустрічала вона сонце, мріяла під віночком веселки. Здавалося їй, що вона живе у гостях в когось рідного, великого та доброго, чиїм був увесь той гарний світ, хто завжди дивися на неї та посміхався лагідно і з любов'ю.

У лісовій хащі був невеликий монастир. Один старий чернець часом виходив у ліс, щоб на самоті помолитися Богові. Він був хворий та більш сидів біля річки, де ховалася русалочка. Незабаром вона зрозуміла, що чернець не бачить білого світу. Бо ходив він з паличкою та сідав навпомацки. Тому вона берегтись перестала, граючись та сміючись у воді. Одного разу чернець почув плескіт у воді та дитячий голос. «Дитино! Що ти тут робиш? Дивись, не впади у воду!»

На це русалочка тільки засміялася і підпливла ближче до берега, де сидів дідусь. «Де ти живеш? Іди додому, бо мама шукає». «Та я живу тут, неподалік...» Слово за слово, і сліпий чернець подумав, що десь тут є садиба, де мешкають люди. Посидів та пішов собі.

А як більш нікуди він дошкандибати не міг, то й надалі приходив коли-не-коли до річки. І русалочка звикла до нього та полишала свої пустощі, коли бачила старого.

Багато чого розповідав чернець малій русалочці.

Чернець казав їй, що увесь світ сотворив Бог, який любить усіх. «І мене?»- питала русалочка. «Так, дитино моя, і тебе», — відповідав сліпий чернець.

Чернець був уже зовсім старий, кволий. Одного разу, коли він прийшов молитися у лісові нетрі, то впав, перечепившись через міцне коріння, яке виходило із землі. «Доню, — покликав він, — а допоможи-но мені звестися, бо самому важко». Знітилася русалочка,

бо як же вона вийде з річки — гола та з тим риб'ячим хвостом... На щастя, недалеко проходив жовнір, який почув волювання дідка і допоміг йому. Тут русалочці вперше так прикро стало, що не така вона, як люди.

Сівши на камінь та перепочивши, чернець знов позвав русалочку та помалу їй розпитав її про всі ті прикраси, які не давали їй супокою. Сповідь свою русалонька супроводжувала такими рясними сльозами, що, мабуть, на той час річка стала солоною, як море. Врешті русалочка призналася, хто вона. Але чернець не злякався того і не пішов. Тільки замислився.

Іншим разом чернець прийшов до річки якийсь урочистий та серйозний. Дивлячись на нього, і русалочка припинила, дослухаючись до лісової тиші. Чернець бризкав на неї водою, молився та плакав, благаючи Бога прийняти те одиноке дитя, бо вона, як живе створіння, теж потребує любові та захисту. Русалочка і собі заплакала, бо раптом гостро відчула свою самотність посеред великого незнамого світу. Чернець з молитвою помазав її лоба, вії та вушка крапелькою якоїсь олії, що сповнила усе навкруги дивними пахощами. Потім обережно надів їй на шию срібний ланцюжок із маленьким золотим хрестиком. «Господи, прийми та захисти цю безвинну дитину, яка зростає у нетрях, як дика квітка. Ти ж бо створив цей світ з любов'ю, не залиш напризволяще душу живу». Русалочка тим часом вже гралася та співала, стрибаючи по теплому пісочку та серед блискучих бризків води на міліні. Радість сповнювала її маленьке серденько. Радісним, теплим та добрим був великий та приязний світ навколо неї.

Чернець іще приходив до річки. Читав русалочці книжки, які вона уважно слухала. Та враз не стало того чернеця. Скільки не дослухалася русалочка до лісу, не чула більше ані старечого човгання по хрустким трісочкам, ані лагідного голосу: «Дитино моя! Де ти?».

Натомість стали приходити до річки інші люди. Один з тих людей був молодий та гарний. Зазвичай прийде, сяде на повалене дерево та дивиться сумно так на річку, довго, аж до темряви. Русалочка, яка вже стала стрункою та миловидою дівчиною, дуже жаліла його. Одного разу не встигла вона сховатися серед латаття, і той молодик її вгледів. Почалися тоді в них тоді балачки та розмови, які зовсім звели з розуму молодика — так, що він затявся на своєму: хочу оженитися тільки з нею. «З ким?», — питала мати. Мовчить. «Та хто вона? Я ніби усіх

дівчат тут знаю. Кажі вже». «Та вона, мамо, не наша». «Як так? З міста, чи що?» «Ні, мамо. Вона русалка...»

Ой, лишенько, що тут почалось!

Коли вже всі накричалися, наплакалися, помирилися, попоїли, проспалися, то на ранок мати сама пішла до річки. Повернулася вона навіть веселою. «Та добре, синку, вона ж заможного роду. За нею і посаг дадуть якісь морські родичі. І не чимсь там таким, а коралями та справжніми перлами. З нею ж самою ми що-небудь зробимо, щоб люди не лякались». Молодик і заспокоївся.

Почала майбутня свекруха вчащати до лісу, до річки. На щось таємно вмовляла русалку, а та з радощів, що в неї буде справжня сім'я, себе не тямилася і на все була згодна. Якось уночі приїхали за нею мати й син. Русалка виплила, соромлячись, з куги. Мати швиденько загорнула русалку у біле покривало, а легінь на руках відніс її до брички. Кудись повезли русалку, і тільки куга ще довго хиталася, ніби вимітаючи темне небо від зоряного пилу та діамантових крихіток-зірок.

Привезли русалку до клініки, де мати вже раніше домовилася з хірургом, що треба хвоста русалчиного відсікти, а натомість зробити ніжки. Коли русалка була вже під наркозом, мати вмовила хірурга зробити так, щоб у русалки ніколи не було дитинки. «Бо хтозна, кого вона приведе — може, жабеня якесь!..»

Коли русалка одужала, стала ходити, як справжня дівчина, от було їй радості!

Мати ж принесла їй люстерко і стала намовляти, щоб русалка дозволила видалити усі свої гострі зубки, а їй щоб зробили такі, як у всіх гарних дівчат. Русалка навіть зраділа: вона буде справжньою красунею, і чоловік її так любитиме! Зробили і це.

Молодик зажадав вінчатися. Панотець, який нічого про русалку не знав, тільки спитав, чи хрещена молода. Так, вона і хрестика носить.

На весіллі русалка була така гарна, така весела, що усі люди приязно всміхалися, а їй було це любо. Чоловік не відпускав її ні на мить, за руку тримаючи та роздивляючись чи то її, чи то перли у її вбранні.

А перлів було багато. Надіслали русалчині родичі з морів та океанів. Якимсь чином про неї стало відомо — може, тому, що річка, де виростила русалка, впадала у море.

Зажили молодята щасливо у великій хаті, разом з матусею.

Свекруха так і лащилася до русалки, так і цвірінькала біля вуха. А русалка і рада, дурненька. Та минулося. Перлини закінчилися, маминій ласці край прийшов. А чоловік молодий внадився ходити із проповідями з хати у хату. І десь так потребували його проповідей, що вже кожен день духовні книжки пакунками туди носив. Русалка тим часом сиділа вдома. Свекруха щоранку випроваджувала її до брудного ставка «жити» і не пускала до хати до самого вечора. Згодом і ввечері почала забувати відчинити замка на дверях. Казала русалка чоловіку — та той лише їй книжку дав, про те, як повинна хрещена невістка догоджати матері. Плакала і просилася відпустити, та чоловік казав — не можна, бо вінчалися у церкві. Його через те у церкві будуть ганити. Просила не ходити з хати, принаймні кожного дня. Але чоловік усе вовтузився зі своїми правильними книжками. І від тих книжок незабаром діти пішли у русалчиного чоловіка, але не у своїх хаті. Русалка ж стала за поштурховисько. Свекруха її повсякчас лаяла та коли й під бік стусана давала, сміялася з неї, скаржилася на неї сусідкам. Ті казали — що ж ви хотіли — русалка, риб'яча кров!

Згодом чоловік сказав, що одружується з тою книголюбною. У церкві над ним молитву прочитали, яка звільнила від усіх обіцянок дружині-русалці. Сказали: минулося. Пішла і русалка по ту молитву, щоб звільнитися від залишків шлюбу. Та ні, це не можна, бо ти ж не виходиш заміж, навіщо тобі. Тебе обітниці підкорили чоловіку назавжди. Йди собі, молодице. Та ти ж і не людина, а так — риба, чи що...

Нова дружина переселилася до хати, зовсім життя русалці не стало. Посадовили її до акваріуму, з водоростями та равликами. Гостям міським показували, а ті в захваті головами хитали: ти ба, яка фігура... Один такий ласий до рибки поліз був до водички, та тут русалка вже не витримала — розтрощила скло на друзки і втекла, ледь прикривши фігуру волоссям та водоростями.

Переховувалася у лісі, біля затишної річки. Сльози капали у воду та стікали до моря, до океану. Вночі бігала до сусіднього села, шукала одежину якусь. Край села жила сама бідна бабуся. Побачивши мокрі сліди, винесла та залишила на ніч глечик молока, крайчик хліба, маленькі черевички, чисте полотняне плаття, гаптоване мереживом, що його вона молодицею надівала до церкви. Заплакала русалка,

поцілувала хліб, притисла до грудей плаття, схопила усе і побігла чимдуж подалі від людської оселі.

Попоїла, сидячи біля старої верби. Річка щось шепотіла русалці, плюскотом та схлипуванням — своєю мовою, яка була рідна і русалці. Заспокоїлась русалка. Навіть всміхнулася. І подалася собі по берегу, стежкою, потім дорогою, до міста. Божий світ великий. У ньому є місце усім. Усяке створіння Господа знає. Любити Бога ніхто не заборонить ні на землі, ні у воді. А Він же нікого не залишить у скруті. Не залишить і бідну дівчину.

От і вся казка. А Вам іще плисти до перших островів днів зо два. Ні, це ви добре зробили, що не полетіли літаком. Тиждень тому тут літак впав біля Синьої западини. Та ні, не на березі, то у нас так яр називається, де вода холодніша і ніби синя. А, я знаю. Я, скажімо так, не тутешня, але рідня в мене тут є. Ну, бувайте. «Шпильки» так нехай і стоять на палубі. Хай думають, що втопилася. Прощавайте! Попливу вже з рибами. Тільки не рятуйте мене, будь ласка!

Яблуневий цвіт

Чому так трапляється часом, що найдорожчим стає щось втрачене і тільки згодом повернене?

Мабуть, для чогось це потрібно. Може, так доля звертає нашу увагу на те, що ми мало любили...

Років із п'ять тому оселилась я у маленькій хатинці у маленькому-таки селі, серед великого і досить захаращеного саду, який щороку більше перетворювався на джунглі. Я не хазяйка, та й сили нема лагодити, полоти, копати. Тому й паркан там нахилився і подекуди навіть впав, і стара хвіртка жалісно скиглила, стрічаючи мене та випроводжаючи у далекі світи. Та як же там було гарно! Добре було там зимовими хрусткими днями, коли я навмисно довго мандрувала серед біло-блакитного снігу, намерзалася и наповнювалася морозом, щоб потім забігти до теплої кухні, де вже раніше розтоплена невеличка пічка, і сидіти біля неї на ослінчику, дослухаючись до рівного гулу полум'я та тріскоту запашних вишневих гілочок і бездумно мріючи у похливій темряві про щось незбагненне, невимовне.

Влітку мало не вся хатинка ховалася у ліанах винограду. Мені подобалось сидіти на сонячній веранді, де у мене до глибокої осені був «кабінет»: диван, письмовий стіл та дисциплінарний віденський стілець. Спробуй-но на такому стільці замріятись! Але диван із турецькими подушками був поруч...

Інколи я виходила на полювання у той дикий сад, за другу, не менш стару та занедбану, хвіртку. З весни, майже одразу після снігу, виглядала квіти — свіжий після першої грози бузок, потім біло-рожева шипшина, бліді вишукані нарциси; надто великі червоні та жовті тюльпани, кудлаті запашні півонії. Згодом, блукаючи своїми таємними стежками серед високої трави, я ніби випадково знаходила то невелику аличу, то стару рясну абрикосу-кольоровку, то розлогий, трохи вже здерев'янілий кущ смугастого хрусткого агрусу, то марсалово-зелений виноград на решітці зруйнованої альтанки, а то й жорсткі зарості дрібної солодкої малини.

У тому саду були і родючі яблуні. Їх було три, різного сорту, і кожна красуня — у своїй стороні. У кожній — своя статура, кожна —

королева. У пору яблуневого цвіту сад не можна було залишити. Якщо вже вийдеш, то так і дивись на це небесне видіння, дихай запашним вітерцем, що лине ніби із самого раю... Хіба що, втомившись від щастя, можеш повільно, урочисто преклонити коліна у підніжжя, серед шовково-блискучої трави...

Так ми і жили — я, оси на веранді, старий кріт, який уподобав широкий шмат цілини за сараєм; родина ящірок, квартира яких була у купі зарослого мохом каміння на місці входу до старого льоху; ще — сірі невгамовні полівки, які з холодами лізли гостювати до хати, на горище, шаруділи вночі залишками сіна, пищали, розважаючись на свій мишачий лад.

З часом зими ставали холоднішими, весни гримали грозами частіше, літо згадало про довколишні безкраї степи та щоразу приходило разом з ордою суховіїв. Осінь була приязною найдовше. Та колись і вона знітилась, зменшилась, скоротилась між сухим гарячим літом та крижаними дощами невблаганної похмурої зими.

Мені теж стало скрутно. Голодно, темно та зимно часом було у хаті. Поки були свічки — можна було як не зігрітися, то хоч книгу погортати, щоб не хотілося їсти, щоб забутися чарівною вигадкою і заснути. Дрова закінчилися. Згодом у пічці зітлів і усякий мотлох, що знайшовся у хаті. Почалися довгі зимові ночі у темній холодній хаті. На горі, вдарив мороз. Хоч я й спала між двома баранячими шкурами, як дикунка, та кожен вечір перед сном молилася Богу, щоб простив мені гріхи та прийняв мою душу, якщо вночі замерзну.

До всього, ще й уся вода у хаті перетворилася на камінь.

Треба було щось робити. Голова паморочилась від слабкості. Усе тіло здригалось від лихоманки, руки посиніли.

Тоді я вийшла спочатку до веранди, куди крізь дірку під дверима вже намело сухого снігу. Потім, трохи звикнувши до чистого морозного повітря, вибралась надвір.

Відпочивши, відсапавшись, заспокоївши подих та зупинивши мигтіння в очах, почовгала до численних закамарків та закапелків двору, відкрила комору. Ні. Спалити більше було нічого.

Незчулася, як заплакала.

Змерзла іще більше. Поволі повернулася до веранди. Тут мені в око впала стара іржава пилка, яка з незнаних часів лежала біля стіни за

дверима. Нахилившись, я взяла її до рук, зважила. О, це вже щось. Треба тепер знайти, що пиляти на дрова.

Знахідка надала мені сили, і друга спроба вийти за поріг була вже більш вдалою. Далі пішло веселіше. Відштовхнувши садову хвіртку, що тихо зойкнула, я поволі, але впевнено випливла у сад. Глибокий, проте сухий, сніг не опирався моїй ході. Авжеж, іде людина, цариця природи, володарка цього сонного королівства.

Розглянувшись довкола, я на мить замилювалася низьким жовтим сонцем та розлогими гілками у пухнастому снігу, пурпуровими кетягами стрункої калини, рештками ягід шипшини, якими ласували птахи, що тут мене не боялися. Та лише на мить.

Як підступна вбивця, скрадалася я поміж дерев, вишукуючи жертву. Ні, оце живе, і це — теж. Згадала, що в однієї з яблунь наче засохла велика гілка. До того ж, нижня. Так, дійсно, ця гілка протягом усього літа так і лишалася сухою, незграбною, хворою.

Не пам'ятаю, як я дряпала пилкою ту гілку більш, ніж до середини її діаметру. Гілка з важким хрускотом нарешті впала на сніг, все ще тримаючись стовбура. Я теж впала поруч, навіть на сльози уже сил не було.

Відлежавшись, встала, похмура та мовчазна. Не обертаючись, пішла до хати, кинувши напризволяще стару пилку.

Інколи надія, вмираючи, передає свою силу тому, хто надто довго її плекав. Мабуть, на останньому подиху мені вдалося ще до ночі поїхати звідти, шукаючи притулку деінде.

Решта зими минула сумно та у хворобі. Чуже тепло не гріє.

Навесні усе стало іншим. Мені вже не вірилося, що можна отак замерзнути в хаті. Я любила її і швидко забувала та прощала всі свої муки, що спіткали мене там. Навіть ті, які могли не залишити мене живою. Та у це навесні просто не можна повірити!..

Жива і навіть весела, приїхала я до села. Усміхнена, розчинила хвіртку. Так, це мій рай. Ті ж пахощі вологої землі та першої травички. Дві сходинок, тьмяні привітні вікна, двері, що відчиняються тільки до половини, низька стеля на веранді, колись побілена вапном. Ще двері, двері. Коридор, кімната моя зі сволоком, старовинна, цнотлива і весела водночас. Я вдома! Чи кожній людині випадає таке щастя — крикнути радо чи прошепотіти зі сльозами: «Я вдома!..»

Відпочивши, пообідавши, чим Бог послав, я вийшла через садову хвіртку до свого саду. Яке ж там було буяння квітів! Наче мене чекали саме сьогодні. Я йшла поміж дерев та пестила кожне, торкаючись гнучких віт, шепотіла кожному щось ласкаве.

Яблуні вже вкрилися сяючими запашними квітами. Вільно дихалось у моєму саду. Раптом я перечепилась через щось у траві. Придивившись, побачила стару іржаву пилку. Підвівши голову, опинилась віч-на-віч із тою своєю яблунею, гілку якої я так завзято пиляла на дрова. Пошукала суху гілку. Але її не було: всі віти однаково вкрилися рясним біло-рожевим цвітом. Всі, навіть та, яка лежала на землі, тільки трохи з'єднана зі стовбуром.

В мене подих перехопило. Господи! Вона була живою, коли я її пиляла! Квіти на цій гілці нічим не відрізнялися від інших. Яблуня стояла уквітчана, горда — дарма, що скалічена. Тоді я обняла її теплий стовбур і прошепотіла: «Пробач мені, сестро. Живи». Більш за сльозами я не могла говорити, але, здається, вона мене зрозуміла. Бо восени на тій гілці з'явилися ще й великі, соковиті, як завжди, яблука. Мені вони видалися найсмачнішими.

Мабуть, життя моє добігає вже краю, бо приходить бажання прощатися не тільки з людьми, але і з деревами на цьому світі.

<p>All rights reserved. This book or any portion thereof may not be reproduced or used in any manner whatsoever without the express written permission of the publisher except for the use of brief quotations in a book review.</p> <p>Strelbitsky Multimedia Publishing</p> <p>Saksaganskogo str., 58, office 8 Kiev, Ukraine, 01033</p> <p>tel. +38044 331-06-20 e-mail: ds@strelbooks.com</p>	<p>Всі права захищені. Ця книга або будь-яка її частина не може бути відтворена або використана якимось іншим чином без письмового дозволу видавця, за винятком використання цитат із книг або іншого способу, передбаченого законодавством.</p> <p>«Мультимедійне видавництво Стрельбицького»</p> <p>вул. Саксаганського, 58, оф. 8 Київ, Україна, 01033</p> <p>тел. +38044 331-06-20 e-mail: ds@strelbooks.com</p>
--	---

Електронна книга видана

«Мультимедійним видавництвом Стрельбицького»

З нашими виданнями електронних книг ви можете ознайомитися на сайтах:

www.andronum.com

www.strelbooks.com

Бажаємо приємного читання!

Свої зауваження та пропозиції спрямовуйте на e-mail: dmytro.strelb@gmail.com

Ця книга охороняється авторським правом

Copyright © 2017

«Мультимедійне видавництво Стрельбицького»

---

notes

Примечания

Федорів Марія: Образ русалки в українському фольклорі:

«Антропоморфічне уявлення (в людських образах) природи привело й до вірувань у русалок, у поєднанні їх з душами мертвих.

Хоч людям і уявляється, що це буйна фантазія пращурів у створенні образу мавок та русалок, але це далеко не так. У віруваннях в русалок прихована глибока філософська думка. Русалка й образ людини, русалки й душі мертвих-самогубців, що випадково прийшли на цей світ і також випадково відійшли; русалки й охоронці нив, добродійки, — русалки інколи й шкодять людям. Русалкам «нудний сірий буденний день» — вони прагнуть до високого почуття, до недосяжної краси, безкорисної, у пізнішій розумінні — прагнуть платонічної любові, кохання. Вони розуміють природу, відчувають її, й є справжньою часткою матері-природи. З неї вони прийшли, раділи життю, до неї вони й повертаються.

Отже, русалки та мавки — в народній уяві та в народному розумінні — це природа-мати з її чарівною красою, з її таємничим життям, з її змінами; вічна, мінлива, безкрая, з одного стану переходить у другий — то помирає, то знову до життя воскресає».

«...Вірування було так глибоко закорінене, що в народі оповідали начебто, коли русалка попадеться у людські руки, то живе з людьми, працює, допомагає їм рік, а далі безслідно зникає. Друге вірування було, що коли малі діти, чи нехрещені — потерчата, можуть бути врятовані, а саме: коли хтось такій малій русалці кине хустку, а чи порсне водою, дасть ім'я й скаже: «Во ім'я Отця і Сина й Святого Духа», — то тоді ця русалка врятована й стає опікуном свого добродія. Можна врятувати русалку іще тим, коли роздати за нехрещену чи загиблу дитину 40 хрестиків».

«Тисячоліттями живуть ці вірування серед народу. З ХІХ сторіччя вони почали відмирати, але образи мавок перейшли в казки. Поети, письменники та етнографи цікавилися й цікавляться образами русалок, і, вивчаючи ці образи, опоетизують, але правдиво, за віруваннями, подають у своїх творах».